

tänkt men ej dömd, vilket är intressant och ligger i linje med en del annan forskning. En annan slutsats blir att det knappast var trolldomsprocessen ensam som ledde till definitiv utstötning, utan en rad negativa omständigheter som sammantaget gav det resultatet.

Ja, alla svar får vi sällan i en historisk undersökning, och en del svar leder till att nya frågor formuleras, men boken *Livet går vidare* ger svar på ovanligt många frågor som kräver stor forskarmöda att besvara.

Marie Lindstedt Cronberg, Lund

Peter Ullgren: *Herrgårdsspöken*. Wahlström & Widstrand, Stockholm 2005. 303 s. ISBN 91-46-21005-9.

Berättelser om det övernaturliga och det oförklarliga har i alla tider fascinerat människor. Historikern Peter Ullgren utgör härvidlag inget undantag. Han deklarerar redan i förordet till sin bok *Herrgårdsspöken* (2005) att han är livrädd för spöken, även om han inte tror på dem. Författandet av boken har fungerat som ett slags hjälp till självhjälp, en självhjälp som också kommit en intresserad allmänhet till del. Resultatet är en kulturhistoriskt inriktad bok med populärvetenskapliga förtecken.

Herrgårdsspöken är tematiskt upplagd och omfattar fyra huvudavsnitt rubricerade "Spöken förbryllar och gäckar omgivningen", "Spökande herrgårdskvinnor", "Andra herrgårdsspöken" samt "Ridån går ned". Materialet, eller delar av det, kom Ullgren ursprungligen i kontakt med i samband med sitt avhandlingsarbete. Källkategorierna är av varierande slag och utgörs av vittnesmål i brev- och dagböcker, sägner, berättelser om spöken på vita duken, litteratur samt kvälls- och veckopress. Ett av författarens mål är att visa hur berättelser om herrgårdsspöken växt fram i växelverkan mellan litteratur, vittnesmål, sägner, tidningsskriverier, muntlig tradition, skillingtryck och film.

I det första avsnittet ges en bakgrund där man får möta allt från antikens spöken till modern spökteori. Med denna kunskap i bagaget förs läsaren sedan vidare till avsnittet om de spökande herrgårdskvinnorna. Här introduceras prototypen för den onda slottsfrun, "Pintorpafrun", som i verkliga livet hette Beata Conradsdotter von Yxkull (1618–1667). Under sina tio år som änka skall hon ha gjort sig känd för sitt grymma och oförsönliga regemente på godset Pintorp (senare Eriksberg) i Södermanland. Ännu i början av 2000-talet traderas berättelserna om henne i den svenska veckopressen,

mer eller mindre förvanskade, men dock.

En annan spökande slottsfru, som emellertid lär ha varit mindre elak i livet än Beata von Yxkull, är Sophie Piper (1757–1816), ägare till Löfstad slott utanför Norrköping. Hon var syster till Axel von Fersen d.y., vackre Fersen kallad. Denne levde ett dramatiskt liv, bl.a. som den franska drottningen Marie Antoinettes förtrogne. Han fick också ett dramatiskt slut, falskeligen anklagad för delaktighet i mord på tronföljaren Karl August och dödad av en uppretad folkmassa i Stockholm den 20 juni 1810. Efter denna händelse drog sig Sophie Piper sörjande tillbaka till Löfstad och det är i egenskap av sörjande grå fru, som hon visar sig i slottsparken ibland, förebadande någons död. (Att denna tradition fortfarande lever kvar i det muntliga berättandet kan intygas av den som arbetat som guide på Löfstad slott.)

I avsnittet "Andra herrgårdsspöken" återfinns teman såsom spökande slottsherrar, sängspöken, blodfläckar, inmurade personer som hemsöker eftervärlden, dansande och festliga spöken och klockor som stannar. Här presenteras en rad rysliga, nervkittlande och oförklarliga händelser som utspelar sig på svenska slott och herresäten. Även här finns Löfstad slott representerat på flera ställen, bl.a. genom fältmarskalken Axel Lillie d.ä. (1603–1662), ärrad stridsman som kämpade i trettioåriga kriget och miste sitt ena ben vid stormningen av Mainz 1631. Han hörs fortfarande halta omkring i slottet på sitt träben och har på gästrumsvåningen t.o.m. försvunnit in i garderober för att sedan gå upp i rök. På Löfstad finns också en mystisk blodfläck och en klocka som vid flera tillfällen stannat på vaktmästaren Sven Karlssons dödsdag. (Vaktmästaren dog, nota bene, år 1972.) Frågan är om slottet utövar det folklorister kallar för motivattraktion.

Intressant är att Peter Ullgren för sin undersökning fram till samtiden och tar upp olika spökmotiv i press, filmer och tv-serier. Idag kanske filmerna *Damen i svart* (1958) och *Vita frun* (1962) inte blott framkallar rysningar utan också ett och annat leende, men i sin samtid fick de på många håll ett positivt mottagande, ty även spökhistorier präglas av sin kulturella kontext och de kommunikationskanaler som används. Femtiotalsfilm gestaltar gengångare på femtiotalssvis och vi som var barn på 1970-talet fick ta del av en tv-serie som, enligt Ullgren, doftade rödvinsvänster och klasskamp, nämligen *Huset Silfvercronas gåta*. Här möts man av sommarlediga barn som reser i tiden i slottsmiljö. I alla tider där de gör halt möter de den slottsfru (spelas av Meta Velander), som i deras egen samtid heter tant Hed-

vig. Enligt Ullgren kan denna slottsfru tolkas som ett tvetydigt spöke, pendlande mellan gott och ont, mellan vänligt övervakande spöke och otäckt varselspöke.

Bokens avslutande del, "Ridån går ned", består av en sammanfattande diskussion samt tänkbara förklaringar till att berättelser om spökerier uppstått. Det är ett intressant och tänkvärt avsnitt, som inleds med underrubriken "Spruckna berättelser om världen", en postmodernt anstruken formulering, som dock inte leder till postmoderna resonemang i den efterföljande texten. Bland flera viktiga perspektiv som lyfts fram bör särskilt nämnas det som rör sociala makthierarkier i ett förlutet Sverige samt det som med en vetenskaplig terminologi idag skulle kallas för ett genusperspektiv. Ullgren framhåller att många av de kvinnor som fått en framträdande roll i spökefolklore, i realiteten var företagsamma och självständiga kvinnor i ledarpositioner. Som kvinnor och ledare blev de kritiserade och ifrågasatta, rent av beskrivna som ondskefulla i livet och osaliga i döden. En gången tids patriarkaliska kvinnosyn har genom spökehistorierna förts vidare till eftervärlden. (Detta är dock inte den enda kanalen, bör tilläggas.) Här är Ullgren inne på ett vitalt spår, som visar att ett äldre källmaterial genom nyare teoribildning kan avlockas nya betydelser och tolkningar.

Boken om herrgårdsspöken gör inte anspråk på att vara en akademisk produkt, men innehåller ändå, som nämnts, diskussioner som skulle kunna vidareutvecklas i den riktningen. Vissa randanmärkningar rörande Ullgrens terminologi från folkloristisk synvinkel skulle naturligtvis kunna göras; författaren trampar ju in på ett fält som av hävd ansetts vara förbehållet folklorister och etnologer. Dock visar han en beläsenhet på området och sätter dessutom in sitt material i ett historiskt sammanhang, vilket ger en beläsningskontext. Detta är en av bokens stora poänger. Språkligt sett har boken också många förtjänster. Peter Ullgren är en god berättare, som har glimten i ögat. Texten är välskriven och medryckande, även om ett och annat stilbrott förekommer.

Avslutningsvis kan sägas att *Herrgårdsspöken* är en både seriös och underhållande bok för den spöke- och kulturhistoriskt intresserade läsaren. Undersökningen bygger på ett gediget empiriskt material av både äldre och nyare slag. Resonemangen och tolkningarna är balanserade och därtill illustreras boken av ett rikt bildmaterial, vilket ytterligare förhöjer läsvärdet. Att fler forskare skrev populärvetenskapliga böcker av detta slag, vore en nåd att stilla bedja om.

Birgitta Meurling, Uppsala

Janken Myrdal, Pia Melin & Olle Ferm:
Den predikande räven. Arbete, skämt och allvar i en medeltida illuminerad handskrift.
Bokförlaget Signum, Lund 2006. 213 s., ill.
ISBN 91-87896-79-6.

I *Den predikande räven* har författarna – varav Janken Myrdal står för merparten av texten – tagit sig an ett kulturhistoriskt mycket intressant material, nämligen helfigursbilderna i den berömda och synnerligen omtvistade 1400-talshandskriften av Magnus Erikssons landslag, som finns i Kungliga Bibliotekets samlingar under beteckningen B 172. Myrdal inleder med en introduktion, där själva handskriften, det medeltida europeiska bokmåleriet samt synpunkter på den möjliga skrivaren, beställaren och konstnären presenteras på ett överskådligt sätt. Han argumenterar för att handskriften tillkommit i Stockholm eller norra Uppland under åren 1436–1437, på beställning av den uppländske adelsmannen, häradshövdingen och sedermera lagmannen Bengt Jönsson (Oxenstierna), detta i polemik mot vissa finländska forskare som velat se ett östsvenskt ursprung för manuskriptet, som därför också har kallats Åbohandskriften eller Codex Aboensis.

Den segslitna akademiska tvisten om handskriftens proveniens har, såsom Myrdal påpekar, överskuggat illustrationernas betydelsefulla vittnesbörd om den medeltida tankevärlden och vardagslivet, vilket utgör föremålet för analysen i huvuddelen av boken. Om det inte vore för dess källkritiska vikt – vilken kultur anknyter handskriftens illustrationer till? – och hur den påverkar valet av tolkningsmodeller på ett högst påtagligt sätt, vilket inte minst syns i Myrdals egen framställning beträffande bilder som anses föreställa Bengt Jönsson eller innehålla anspelningar på hans andra giftermål, vore frågan om härkomst rätt så ointressant. Åsikterna om proveniensen känns likväl bättre underbyggda och mer varierade än argumenten för en finländsk sådan, vilka framförallt kretsar kring förekomsten av enstaka etnologiska detaljer i bilderna. Myrdal anför paleografiska, intratextuella och ikonografiska indicier på ett uppländskt ursprung, och av dessa är de två förstnämnda kategorierna mest övertygande. En undersökning av handstilen i handskriften avslöjar att samma skrivare har gjort en avskrift av den Heliga Birgittas Uppenbarelser på fornsvenska som tros ha tillhört Bengt Jönsson, och vars förste säkerställda ägare var dennes sonson. Själva handskriften består sedan, förutom av Magnus Erikssons landslag, av vissa tillägg ur Upplandslagen, som